

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Мартовицька Олена Василівна - кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства Харківського
національного університету внутрішніх справ

УДК 343.122 (477)

Рассмотрены основные тенденции научного исследования по вопросам правовых и процессуальных гарантий прав подозреваемого, обвиняемого на стадии досудебного расследования. Установлено, что, не смотря на определенное количество новелл, которые введены в УПК Украины 2012 года по вопросам усовершенствования защиты прав отдельных участников уголовного производства, все же остались нерешенными проблемные вопросы, в частности относительно защиты прав подозреваемого, обвиняемого на стадии досудебного расследования в уголовном производстве. Указанное нашло свое отражение в проведенном исследовании.

Ключевые слова: следователь, прокурор, следственный судья, новеллы, досудебное расследование, уголовное производство, защита, права подозреваемого, права обвиняемого, международные акты, обеспечение защиты, реализация права, защитник, адвокат, усовершенствование, предложения, рекомендации.

Sunt luate în considerare principalele tendințe ale cercetării științifice privind garanțiile legale și procedurale ale drepturilor bănuțitului, învinutului în faza cercetării preventive. S-a stabilit că, în ciuda unui anumit număr de scurte noutăți introduse în Codul de procedură penală al Ucrainei în 2012 privind îmbunătățirea protecției drepturilor fiecărui participant la procedurile penale, multe din problemele identificate au rămas nerezolvate, în special în ceea ce privește protecția drepturilor bănuțitului și învinutului la momentul investigării preventive în procesul penal. Cele menționate și-au regăsit reflecție în acest studiu.

Cuvinte cheie: anchetator, procuror, judecător de instrucție, romane, anchetă penală, procedură penală, apărare, drepturile bănuțitului, drepturile învinutului, acte internaționale, asigurarea apărării, realizarea dreptului, apărător, avocat, îmbunătățire, sugestii, recomandări.

The article concerns the main tendencies of scientific research on the legal and procedural rights guarantees of the defendant, the suspect at the stage of the pre-trial proceedings.

The current and previous law of criminal procedure of Ukraine on the issues considered in the article have been investigated, on the basis of which the comparative analysis has been carried out. The results of the analysis are used to provide improvement proposals for the current law.

In addition, the inconsistency between the provisions of the Code of Criminal Procedure of Ukraine and the Law of Ukraine «On the Bar and Practice of Law» in terms of ensuring and enforcement of the right to the defense of the suspect and the defendant has been found out which causes difficulty in law enforcement.

Various scientific beliefs as well as practices in the context of the research are analyzed. The authors' assessment as well as the authors' contemplation of the considered issues are provided.

As a result, it is concluded that despite a certain number of novelties introduced in the Criminal Procedure Code of Ukraine in 2012 on the rights protection improvement of individual participants in the criminal proceedings, some alerting problems remain unsolved, in particular, the ones regarding the protection of the

rights of the defendant or the suspect at the stage pre-trial investigation in the criminal proceedings. Besides, an inaccuracy in the terminology and the content of certain provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine is identified.

The practice of the European Court of Human Rights has been studied resulting in the identification of system violations committed by the law enforcement officials and courts during the investigation of the criminal proceedings. Specific measures to prevent such violations in the future have been proposed.

Specific amendments are proposed to improve the current Criminal Procedure Code of Ukraine. All mentioned aspects are reflected in the study.

Keywords: investigator, prosecutor, investigating judge, novelties, pre-trial investigation, criminal proceedings, protection, rights of the suspect, rights of the defendant, international acts, protection enforcement, implementation of the law, defense attorney, lawyer, improvement, proposals, recommendations.

Постановка проблеми. Генезис удосконалення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина у кримінальному процесі свідчить про те, що ці питання частково удосконалювались на законодавчому рівні лише відносно підозрюваних і обвинувачених. Більш розширено увага їх правам приділялась у теоретичних розробках, наукових дослідженнях, дискусіях, але певні питання залишились невирішеними та невизначеними. При прийнятті чинного КПК України певна частина пропозицій науковців була врахована законодавцем, але його новели знову вимушують до дискусії з окремих питань щодо удосконалення законодавчого забезпечення захисту підозрюваного, обвинуваченого, оскільки правове регулювання цих питань залишається недостатньо забезпеченим й вирішеним, що і спонукає до наукових пошуків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До піднятих питань науковці звертались ще за час дії КПК України 1960 року, але й з прийняттям чинного КПК України у 2012 році дослідники цього напрямку продовжували наукові пошуки. Ці питання розглядались у роботах учених, зокрема: С.Є. Абламського, О.М. Бандурки, Ю.В. Бауліна, В.П. Бож'єва, В.В. Борисова, Т.В. Варфоломеевої, Б.Л. Ващука, В.І. Галагана, І.М. Гальперіна, Л.А. Гарбовського, Л.В. Головка, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, М.І. Гошовського, С.М. Гусарова, Є.В. Діденка, В.О. Дубрівного, М.В. Духовського, Я.П. Зейкана, О.А. Калганова, О.В. Капліної, Г.К. Кожевнікова, А.Ф. Коні, В.В. Лисенка, Л.Д. Кокорева, Н.І. Клименка, О.П. Кучинської, О.О. Кочури, В.З. Лукашевича, Є.Д. Лук'янчикова, В.Т. Мальяренка, М.М. Михеєнка, Т.В. Омельченка,

В.Т. Нора, О.В. Панчука, М.А. Погорецького, Т.І. Присяжнюка, В.Д. Пчолкіна, В.М. Савицького, М.В. Сенаторова, М.С. Строговича, В.М. Тертишника, Л.Д. Удазової, І.Я. Фойницького, Т.Г. Фоміної, П.В. Цимбала, В.П. Шибіки, О.Г. Шило, М.Є. Шумили, В.Є. Юрченка, О.О. Юхна, М.О. Юхна, Ю.П. Яновича та інших. У той же час, за період дії чинного КПК України, до якого внесено понад 580 доповнень та змін, наявні проблемні питання у дослідженнях учених відображались фрагментарно і потребують окремого висвітлення, зокрема з питань пропорційності прав захисника-адвоката підозрюваного, обвинуваченого щодо їх забезпечення, а також інших учасників кримінального провадження, зокрема зі сторони обвинувачення. Залишаються невирішеними проблемні питання щодо забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, виправданого.

Формування цілей. Враховуючи нагальну потребу сьогодення щодо удосконалення захисту прав осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні у якості підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, мають місце зауваження теоретичного і прикладного характеру, недоліки наявного законодавства та проблемні питання при правозастосуванні, дискусія з піднятих питань, і, як наслідок, виникає потреба та завдання у теоретичному дослідженні вказаних питань, напрацювання відповідних пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства з цього напрямку.

Виклад основного матеріалу. Невід'ємним змістом правової держави є охорона і забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб,

що беруть участь у кримінальному процесі, зокрема, обвинувачених і підозрюваних. Лише за умови гарантованості і безумовного забезпечення прав відносно осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, можливе виконання завдань кримінального судочинства (ст. 2 КПК України). У зв'язку з цим, питання щодо визначення і удосконалення процесуального статусу підозрюваного та обвинуваченого має важливе теоретичне і прикладне значення. Незважаючи на введення значної кількості новел у чинний КПК України, процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого й досі залишається недостатньо чітко визначеним та процесуально врегульованим. За дослідженням, у КПК України 1960 р. визначення поняття «підозрюваний» і «обвинувачений» було надано у главі 3 «Учасники процесу, їх права і обов'язки». Однак, статті щодо регламентації учасників кримінального провадження було викладено не у послідовному і нелогічному порядку, зокрема у ст. 43 зазначено «Обвинувачений», а у ст. 43-1 «Підозрюваний», хоча це повинно було б викладено в іншій логічній послідовності. У чинному КПК України ця некоректність усунута, визначення цих понять і структурна побудова статей замінені, їх об'єднано у ст. 42 - «Підозрюваний, обвинувачений». Чинний кримінальний процесуальний закон України передбачив концептуально інший підхід щодо визначення статусу підозрюваного. Зокрема, згідно з положеннями ч. 1 ст. 42 КПК України, підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК України, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, але їй її не вручено, внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. За загальним положенням початок перебігу строку на досудовому розслідуванні, як зазначає О. Банчук, визначається «моментом офіційного повідомлення особі компетентним органом про наявність припущення про те, що цією особою вчинено кримінально каране правопорушення», ознаки якого були визначені Європей-

ським Судом з прав людини. Тому повідомлення про підозру може вважатися пред'явленим у випадках затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, і як таким повідомлення про підозру у вчиненні злочину тощо [1, с. 8]. У КПК України з'явився новий термін «повідомлення про підозру», зміст якого закріплено у положеннях ст. 112 КПК України. Письмове повідомлення особі про підозру складає прокурор або слідчий за погодженням з прокурором та воно має містити відомості, що передбачені ст. 277 КПК України. Досліджуючи положення глави 22 чинного КПК України, слід зробити висновок, що письмове повідомлення про підозру за своєю суттю та змістом відноситься до процесуальних рішень слідчого та прокурора, хоча оформлюється не постановою, а процесуальним документом, що має назву повідомлення. Таким чином, повідомлення про підозру – це процесуальне рішення, що приймається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором на підставі зібраних доказів у ході досудового розслідування та у якому формулюється підозра (обвинувачення) конкретній особі у вчиненні кримінального правопорушення (правопорушень) до закінчення досудового розслідування. У зв'язку з вказаним, у дискусії з цих питань постало питання про доцільність викладення у повідомленні про підозру доказів, на підставі яких прокурор, слідчий прийняв рішення про притягнення особи до кримінальної відповідальності. Окремі вчені вважають, що вимога вмотивованості рішення означає необхідність обов'язкового наведення в тексті документа доказів, що підтверджують висновки про наявність кримінального правопорушення і винуватості конкретної особи в його вчиненні. У той же час, у КПК України немає прямої вказівки на необхідність відображення в повідомленні про підозру підстав для прийняття даного рішення, на підставі чого інші вчені пропонують конкретизувати їх, вважаючи, що в тексті такого документа необхідно все ж таки вказувати ті докази, які покладені в основу підозри. Деякі науковці пропонують подавати основні докази винуватості особи лише в окремих випадках, під якими слід розуміти ситуації, коли слідчий твердо впевнений у винуватості

тості особи і коли, на його думку, приведення цих доказів не може завдати шкоди успіху досудового розслідування, що ми підтримуємо, і, на нашу думку, питання про відображення доказів у повідомленні про підозру може вирішувати сам слідчий, прокурор залежно від обраної тактики розслідування. Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення прокурором або слідчим, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень (шляхом виклику або приводу). Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше 24 годин з моменту її затримання. Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням відповідної статті КК України невідкладно вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). Однак, у теорії та правозастосовній діяльності виникають дискусійні питання, зокрема, О.П. Кучинська зауважує, що надане законодавцем розуміння поняття «підозрюваний» є заплутаним та суперечливим. Наприклад, у ст. 42 КПК України закріплено, що основною підставою вважати особу підозрюваною є повідомлення їй про це. Учений зрозуміла спроба законодавця поставити інститут ознайомлення з правами на найвищий щабель у процедурі визнання особи підозрюваною та прив'язатися процесуально до документа (повідомлення), але ж не ціною замилювання та нівелювання самого поняття «підозрюваний». Другою підставою, на її думку є затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (п. 1 ст. 42 КПК України), що певною мірою дублює положення п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України, а також це простежується й у інших пунктах других підстав повідомлення підозрюваному про підозру [2, с. 135-136]. У ході дискусії з цих питань Т.Г. Фоміна зазначає, що, відповідно до КПК України, підозрюваним може бути визнана особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Таким чином, ч. 1 ст. 42 КПК України вказує на другу підставу появи підозрюваного у кримінальному провадженні – затримання. Вона наголошує, що момент такого

затримання може передувати процесуальному повідомленню про підозру, а відповідно до ч. 5 ст. 208 КПК України про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, складається протокол. Проте, на її думку, яку ми цілком підтримуємо, протокол затримання не може вважатися актом, який наділяє учасника кримінального провадження процесуальним статусом підозрюваного. Слід підтримати позицію цієї вченої щодо впровадження іншої процедури залучення особи до кримінального провадження у разі її затримання як підозрюваної, ніж передбачене чинним КПК України. Вона обґрунтовує, що особу доцільно спочатку наділити процесуальним статусом підозрюваного, допитати її, і лише після цього вирішувати питання про затримання. Підозра не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом (ч. 3 ст. 17 КПК України). У той же час, у частині третій ст. 278 КПК України зазначено, що у випадку, якщо особі не вручено повідомлення про підозру після спливу 24 годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню. Тобто фактично обов'язковість повідомлення особі про підозру у випадку її затримання не є імперативною вимогою, хоча й передбачена законом. Вказані пропозиції вчених про законодавче закріплення щодо винесення постанови про притягнення особи як підозрюваної, ми підтримуємо та вважаємо, що це буде єдиною підставою наділення такої особи вказаним процесуальним статусом [3, с. 68-69]. У ході дискусії встановлено іншу неузгодженість положень чинного КПК України з питання визначення початку надання правової допомоги підозрюваному у випадку фізичного затримання особи (наприклад, у громадському місці) за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення без висунення повідомлення про підозру. У зв'язку з цим, дане положення, що закріплено у ч. 1 ст. 42 КПК України, не може використовуватись у практичній діяльності як підстава визнання особи підозрюваною. Наша позиція з цих питань підкріплюється рішеннями Європейського суду з справ людини щодо змісту поняття «обґрунтована підозра» [4], яке є на сьогодні достатньо важливим нормативним джерелом для національного законодавства. Так, «об-

ґрунтована підозра» передбачає існування фактичних даних або інформації, що може переконати об'єктивного спостерігача у тому, що особа, про яку йдеться, мала можливість вчинити злочин [5]. З приводу вказаного А.К. Аверченко зауважив, що зміст висунення підозри не повинен бути таким самим переконливим, як обвинувальний висновок [6]. На нашу думку, з таким визначенням ученого погодитись не можна, оскільки зміст обґрунтованої підозри повинен бути повним і аргументованим, щоб самому підозрюваному, його захиснику та іншим учасникам кримінального провадження була зрозуміла сутність інкримінованого правопорушення. На нашу думку, зазначені прогалини впливають з того, що теоретичні та практичні питання, пов'язані з повідомленням особі про підозру, як новели, фактично є новими в юридичній літературі. Проблема обґрунтованості повідомлення особі про підозру на стадії досудового розслідування та суворого дотримання законності при цьому дуже актуальні, оскільки порушення закону і помилки, яких припускаються при цьому можуть призвести до істотних порушень прав і свобод громадян. Ще однією вимогою обов'язкового повідомлення про підозру є обрання до особи одного з визначених КПК України запобіжних заходів, а Глава 18 КПК України, що регламентує ці питання, передбачає можливість їх застосування лише до підозрюваного, обвинуваченого. Слідчий, прокурор і слідчий суддя може вирішувати питання щодо обрання запобіжного заходу лише стосовно особи, якій уже повідомлено про підозру. Це положення КПК України зумовлює певні проблемні питання. Остання підстава повідомлення особі про підозру – це наявність достатності доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, яка має оціночний характер, тобто прокурор і слідчий вирішуватимуть самостійно у кожному конкретному випадку, чи потрібно повідомляти особі про підозру, що теж вказує на певну диспозитивність у цьому питанні. У статті 278 КПК України під поняттям «Вручення письмового повідомлення про підозру» охоплюється низка процесуальних дій, що мають бути виконані слідчим або прокурором (не лише власне «вручення», а й усне

оголошення повідомлення про підозру, роз'яснення суті підозри, повідомлення про права підозрюваного і їх роз'яснення, відібрання в особи розписки про виконання слідчим чи прокурором зазначених процесуальних дій) [7, с. 698]. Законодавець також передбачає можливість зміни повідомлення про підозру, а саме: повідомлення про нову підозру і зміну раніше повідомленої підозри. Разом з тим у КПК України не передбачено випадків, коли у частині раніше повідомленої підозри вона не була підтверджена. При повідомленні про підозру або складанні обвинувального акту необхідно враховувати, що підозрюваний, обвинувачений згідно зі ст. 62 Конституції України вважаються невинуватими у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути підданим кримінальному покаранню, доки їх вину не буде доведено в законному порядку і буде встановлено обвинувальним вироком суду. Крім цього, вони не зобов'язані доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення. Підозра або обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. Відповідно до статті 63 Конституції України, такі учасники кримінального провадження не несуть відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Підозрюваний, обвинувачений мають право на захист. Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Отже, у контексті нашого дослідження можна зазначити, що надання правової допомоги підозрюваному та обвинуваченому можливе лише після реального набуття ними такого процесуального статусу. За дослідженням, складання обвинувального акту (ст. 291 чинного КПК України) є однією із найважливіших процесуальних дій, що спрямовані на практичну реалізацію функції обвинувачення та забезпечення захисту прав і законних інтересів особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження. Як вважає А.К. Аверченко, пред'явлення обвинувачення – це

одна зі складних і важливих процесуальних дій, у процесі якої має бути покладено початок та здійснені акти з практичної реалізації функції обвинувачення, а також вжито необхідних у зв'язку з цим заходів щодо забезпечення гарантій захисту обвинуваченим своїх прав [8, с. 16]. Вручення обвинувального акту включає в себе певну систему правовідносин слідчого й обвинуваченого та інших учасників процесу. У той же час, у ст. 20 КПК України передбачено право підозрюваного, обвинуваченого щодо можливості надавати усні та письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватись правовою допомогою захисника. Слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд зобов'язані роз'яснити останнім їх права та забезпечити право саме на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного або призначеного захисника. Заслугує на увагу закріплення у ч. 3 ст. 20 КПК України можливості надання підозрюваному, обвинуваченому безоплатної правової допомоги за рахунок держави відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу». Таке право на захист та надання правничої допомоги гарантується Конституцією України, а положення КПК України доповнюють та конкретизують дану норму. Зміст права на захист розкривається у трьох категоріях правомочностей: права, які підозрюваний (обвинувачений) може реалізувати особисто шляхом надання усних або письмових пояснень із приводу підозри або обвинувачення, збирання і надання доказів, своєї участі у кримінальному провадженні, подачі скарг на дії й рішення слідчого, прокурора, слідчого судді й суду; права, які можуть здійснюватися підозрюваним (обвинуваченим) за допомогою захисника й законного представника. Функція захисту здійснюється декількома способами. Першим є здійснення захисту підозрюваним, обвинуваченим особисто на всіх стадіях процесу, перелік яких закріплено у ч. 3 ст. 42 КПК України. Одне з їх прав є ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому статтею 221 цього Кодексу. У той же час, на нашу думку, положення ст. 221 КПК України суттєво обмежують права сторо-

ни захисту на своєчасне отримання даних у кримінальному провадженні, необхідних для оскарження основних процесуальних рішень, на підставі яких: здійснено затримання особи, обрано запобіжний захід, направлено повідомлення про підозру, тому було б необхідно передбачити, що слідчий, прокурор не вправі відмовити стороні захисту у наданні матеріалів, на підставі яких було здійснено затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, обрано щодо особи один з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів та направлено письмове повідомлення про підозру. Під час ознайомлення з такими матеріалами досудового розслідування надати захиснику право робити необхідні виписки та копії, в тому числі шляхом фотографування. Для обвинуваченого з урахуванням особливостей його процесуального статусу в КПК України встановлено додаткові процесуальні права, передбачені ч. 4 ст. 42 КПК України, а положення ч. 5 ст. 42 КПК України закріплюють, що перелік їх прав не є вичерпним і важливою гарантією реалізації підозрюваним, обвинуваченим функції захисту є вручення пам'ятки про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення ч. 8 цієї статті. Другим засобом реалізації функції захисту є здійснення захисту за допомогою захисника (ст. 48-49 КПК України). Участь захисника у кримінальному провадженні відповідно до ч. 4 ст. 20 КПК України не звужує процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого. Третім способом забезпечення і реалізації функції захисту є також і здійснення захисту за допомогою законного представника (ст. 44 КПК України). Законний представник залучається до кримінального провадження на стороні захисту у випадку, якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній або особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною (ч. 1 ст. 44 КПК України). КПК України встановлює коло осіб, які залучаються в якості законного представника: батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також пред-

ставники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний (ч. 2 ст. 44 КПК України). Процесуально залучення законного представника оформлюється постановою слідчого, прокурора, ухвалою слідчого судді, суду (ч. 3 ст. 44 КПК України). Законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику (ч. 5 ст. 44 КПК України). Право захисника брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних дій, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого встановлюється ч. 5 ст. 46 КПК України. Повідомлення здійснюється у порядку, передбаченому ст.ст. 111, 112 КПК України. Відповідно до ч. 1 ст. 111 КПК України повідомлення у кримінальному провадженні є процесуальною дією, за допомогою якої слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд повідомляє певного учасника кримінального провадження про дату, час та місце проведення відповідної процесуальної дії або про прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію. Слід врахувати й те, що досудове розслідування може проводитись і стосовно особи, яка вчинила злочин у стані неосудності, або захворіла психічною хворобою вже після вчинення злочину, або ж стосовно особи у віці від 11 років до досягнення нею віку, з якого можливе притягнення її до кримінальної відповідальності. Такі особи не мають статусу підозрюваного або обвинуваченого, але ж мають певні права і мають якимось іменуватись. Слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд зобов'язані до першого допиту обвинуваченого роз'яснити йому право мати захисника та скласти про це протокол, а також надати обвинуваченому можливість захищатися встановленими законом засобами. Роз'яснивши підозрюваному та обвинуваченому право на захист, слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд зобов'язані вжити заходів до забезпечення участі захисника у кримінальному провадженні. Захисник може бути залучений самим підозрюваним і обвинуваченим, а також іншими

особами за їх дорученням. Надати можливість захищатися підозрюваному чи обвинуваченому самому – це означає, по-перше, ознайомити їх із підозрою чи обвинувальним актом, по-друге, роз'яснити їм права та обов'язки, по-третє, забезпечити можливість їх реалізації. Отже, підозрюваному та обвинуваченому необхідно роз'яснити не тільки право мати захисника, а й усі інші їх права. Крім того, підозрюваний та обвинувачений мають право у будь-який момент кримінального провадження відмовитися від захисника. Така відмова допускається тільки за ініціативою самого підозрюваного або обвинуваченого і не може бути перешкодою подальшого розслідування чи розгляду справи по суті. Цілком доречно В.Г. Гончаренко та С.В. Гончаренко зазначали, що збереження непорушності прав і свобод людини є священним обов'язком держави і суспільства. Проте, на сучасному етапі неможливо обійтися в окремих випадках без деякого, але тимчасового обмеження прав і свобод, однак такі обмеження не повинні виходити за встановлені в законах рамки і мають бути зумовлені визначеною потребою. У переважній більшості випадків це стосується обставин, пов'язаних із наявністю загрози безпеці інших осіб, держави, охоронюваних законом інтересів та заходів процесуального примусу. І ось тут на повну потужність повинна розкриватися функція захисту, яка спрямовується на те, щоб недосконалість законів, некомпетентність або зловживання правозастосовних органів, а часто й відсутність належного механізму контролю за діяльністю правоохоронних органів не приводили до порушення прав людини і необґрунтованого їх обмеження [9, с. 3]. Як доречно зазначила О.Г. Яновська, успішне виконання завдань кримінального провадження, зміцнення законності й правопорядку є немислимою без процесуальної змагальності в доказуванні, законного протистояння обвинувачення й захисту і в конкретному вигляді – без участі захисника в процесі, обов'язки якого на дійсно високому професійному рівні може виконувати лише адвокат [10, с. 166]. Втім підняті питання не є вичерпаними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню.

Висновки. Незважаючи на наявність багатьох досліджень щодо належного забезпечення прав підозрюваного, обвинуваченого та новел, закріплених у КПК України 2012 року і доповнень до нього, наука та правозастосовна діяльність вимагають переосмислення окремих положень та напрацювання пропозицій щодо їх удосконалення. Зокрема, потребує законодавчого удосконалення: поняття «підозрюваний»; механізм визнання особи підозрюваної, що слід закріпити винесенням відповідної постанови у кримінальному провадженні. Потребує окремого удосконалення процесуальний механізм забезпечення захисту особи, яка затримана на місці вчинення або за підозрою у вчиненні злочину.

Література

1. Банчук О.А. Розумний строк розгляду справи у суді: європейські стандарти та українські реалії. *Адвокат*. 2005. № 11 (62). С. 7-10
2. Кучинська О.П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монографія. Київ: Юрінком Інтер. 2013. 288 с.
3. Фоміна Т.Г. Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного : монографія. Харків : Ніка Нова. 2014. 232 с.
4. Юрисдикция Европейского суда по правам человека по вопросам толкования и применения Конвенции (Совет Европы) о защите прав человека и основных свобод, принятой в Риме 4 ноября 1950 г.
5. Постановление Европейского суда по делу «Фокс, Кэмпбелл и Хартли против Соединенного Королевского» от 30 августа 1990 г. (Компакт-диск).
6. Аверченко А.К. Подозреваемый и реализация его прав в уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Аверченко А. К. ; Томский гос. ун-т. Юрид. ин-т. Томск, 2001. 20 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Нуково – практичний коментар у 2 т. Т. 1 О.М. Бандурка, Є.М. Блажківський, Є.П. Бурдоль та ін.; за аг. Ред.. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків. Право. 2012. 768 с.
8. Аверченко А.К. Подозреваемый и реализация его прав в уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Томский гос. ун-т. Юрид. ин-т. Томск. 2001. 239 с.
9. Гончаренко В.Г. Захист. Аксіологічний аспект. В.Г. Гончаренко, С.В. Гончаренко. Адвокат. 2013. № 5 (152). С. 3-9.
10. Яновська О.Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства : монографія. Київ : Прецедент. 2011. 303 с.